

М.М. ЧУБІРКО

Ужгородський національний університет
вул. Волошина, 32, м. Ужгород, 88000, Україна

ЩОБ ПАМ'ЯТАЛИ. Н.В. АТУРІНА (1901—1979)

Ключові слова: Атуріна, біолог-фізіолог, Ужгородський державний університет, історія науки

Відходять у вічність першопрохідці, які стояли біля колиски Ужгородського державного університету. Це були люди, інтелектуальний і фаховий потенціал яких визначав пріоритети, напрямок розвитку молодого вишу і якість освіти в ньому. Доля їх у ті важкі повоєнні роки складалася по-різному, на жаль, не до всіх вона була прихильною. Обов'язок тих, хто пам'ятає наших педагогів у роки становлення вишу, — зберегти і передати наступним поколінням пам'ять, спогади про них, про їхні злети, подвижництво і випробування, які випали на їхню долю.

Наприкінці січня 1948 року, за направленням Головного управління університетів (ГУУ) СРСР, у відповідь на запит новоствореного вишу, до Ужгорода прибула кандидат біологічних наук Наталія Володимирівна Атуріна, за спеціалізацією — фізіолог рослин. Її зустріли з великими сподіваннями і натхненням: біофаку конче потрібен був фізіолог рослин для створення класичної кафедри цього профілю. До того ж, в особі Наталії Володимирівни УЖДУ отримав фахівця найвищого гатунку — фізіолога рослин славнозвісної ленінградської школи. Уже в травні 1948 року під неї створюють кафедру фізіології рослин, проте через брак приміщень, знаряддя і кваліфікованого персоналу вона працювала тільки чотири місяці. Наталія Володимирівна

була прикріплена до кафедри вищих рослин, де для неї створили кабінет фізіології рослин із лаборантом А.В. Чуждановою.

Від самого початку перебування в Ужгороді Н.В. Атуріна вирізнялася з-поміж інших колег із жіночого колективу біофаку. Висока, струнка, з незвичними для того часу короткою зачіскою, манерою триматись, розмовляти. Вся її постать випромінювала вишуканість, шляхетність. Вона була дамою в кращому сенсі цього слова!

Народилася Наталія Володимирівна Атуріна (дівоче прізвище — Михаловська) 19 березня 1901 року в м. Києві у дворянській родині. Батько — Володимир Павлович — був висококласним хірургом, доктором медицини, мати — Леоніла Володимирівна — бухгалтером. У 1918 році Наталія закінчила приватну жіночу гімназію і була прийнята за конкурсом на фізико-математичний факультет Київських Вищих жіночих курсів.

Пореволюційні буревії, які проносилися над Києвом за часів громадянської війни, різко змінювали життя Наталії. Заняття на курсах систематично зриваються, аж поки повністю не припинилися. Щоб допомогти родині, 18-річна Наталія влаштувалася на роботу. Водночас вона відвідує музичний технікум при Київській консерваторії, який закінчує в 1923 році. Того ж року родина Михаловських перебирається до Ленінграда, де мешкала мати рідня.

Першим кроком на новому місці був намір Наталії реалізувати свої здібності у графіці. Щоб отримати дефіцитну спеціальність, вона закінчує Ленінградський художньо-промисловий технікум із кваліфікацією художника-графіка. Цей диплом допоміг їй влаштуватися на добре оплачувану роботу — художником наукового малюнка і мікрографіки. Крім того, знадобилося і вільне володіння Наталією кількома іноземними мовами. Її послугами користується бюро з обслуговування міжнародних конгресів та з'їздів, де вона працює перекладачем. У тогочасному Ленінграді не так гостро сприймається дворянське походження Н.В.Атуріної, Наталію цінують за інтелектуальний капітал і здібності, якими щедро обдарувала її природа.

© М.М. ЧУБІРКО, 2013

Заняття науковим малюнком пробуджувало в жадібній до знань молодій жінці інтерес до науки про живе — біології. У 1934 році вона вступає на геоботанічне відділення біофаку Ленінградського державного університету (заочно). Оволодівши азами біології, Наталія поринає в наукові дослідження. Вона вивчає анатомію і фізіологію ялини. Результатом цих пошуків є досконала наукова робота, яку Вчена рада біологічного факультету ЛДУ кваліфікує як дослідження рівня кандидатської дисертації, а ВАК СРСР, рішенням від 9 лютого 1940 року, допускає Н.В. Атуріну до її дочасного захисту (адже Наталія вищу освіту ще не завершила). Вже 20 квітня того ж року відбувся успішний захист дисертації на тему: «Дослідження мікроскопічної будови резонансної деревини ялини в зв'язку з її технічними властивостями». Отримавши диплом кандидата біологічних наук, Н. Атуріна влаштується на роботу в Ботанічний інститут АН СРСР науковим співробітником відділу рослинної сировини, а згодом — палеоботаніки.

А потім була війна... Вона увірвалася в життя молодій жінки в пору розквіту її фізичних і духовних сил і карколомно змінила його. Як і для всіх ленінградців, для Наталії війна почалася найжахливішим випробуванням — блокадою міста, голодом і холодом. Ми вже ніколи не дізнаємося подробиць цього трагічного періоду в її житті. Зі скупих анкетних рядків дійшло лише лаконічне повідомлення про смерть чоловіка в 1942 році. Така ж доля спіткала маму, брата, близьких і далеких родичів Наталії Володимирівни.

Після зняття блокади Ленінграда, в 1943 році, ледь жива, у стані важкої дистрофії, Наталія Володимирівна була евакуйована в Алтайський край. У м. Павловську влаштувалася викладачем зооветеринарного технікуму, читала анатомію і фізіологію тварин, викладала латину. Наступне місце роботи — м. Барнаул. Від 1946 року Н.В. Атуріна працює на посаді доцента, згодом — завідувачкою кафедри Барнаульського педінституту, а в 1947-му її рекомендували в докторантуру при Інституті фізіології рослин АН СРСР. Можливо, це був шанс повернутися до перерваного війною життя. Та доля розпорядилася по-іншому... Як уже згадувалось, у січні 1948 року Наталію Володимирівну направили на роботу до Ужгорода. На кафедрі вищих рослин біофаку Н.В. Атуріна читає курс фізіології рослин, веде лабораторні заняття і вже в 1949 році отримує вчене звання доцента кафедри.

У серпні 1949 року Міністерство освіти призначає на біофак УжДУ доцента В.Г. Ткаченка з чітким завданням — створити кафедру генетики і дарвінізму. Пошуки фахівців-генетиків для організації такої кафедри в ті роки були марною справою. Загнана у безвихідь сумнозвісною сесією ВАСГНІЛ (1948), генетика втратила не лише орієнтири, а й фахівців. В.Г. Ткаченко, який обіймав одночасно і посаду ректора УжДУ, вирішує перевести з кафедри вищих рослин на свою доцента Н.В. Атуріну. Це дає можливість уже в 1951 році відкрити нову спеціалізацію — «фізіологія рослин».

Неординарна особистість Наталії Володимирівни сприяла зростанню популярності кафедри. Досить сказати, що лише з набору студентів 1949 року четверо відмінників спеціалізуються на цій кафедрі і виконують курсові та дипломні роботи під керівництвом доцента Атуріної. Наснажені спілкуванням із Наталією Володимирівною і за її підтримки ці студенти — О. Іваницька, Д. Герцуський, М. Бідзіля, І. Попович — обрали для себе дослідницьку роботу, вступивши до аспірантури в академічні інститути Ленінграда й Києва, а згодом вони стали відомими науковцями.

Щоб привести назву кафедри у відповідність із напрямком освітньої діяльності, у вересні 1956 року її перейменовують на кафедру фізіології рослин і дарвінізму. Тут пошваляються наукові дослідження, з'являються викладачі, які, поряд з педагогічною роботою, беруться за розробку нових тем з метою здобуття наукових ступенів. Кафедра фізіології рослин, обличчям якої є доцент Н.В. Атуріна, розбудовується, міцніє, стає вагомою на біофаці. У 1954 році Наталія Володимирівна бере участь у роботі Всесоюзного з'їзду з екології та фізіології рослин у Львові, узгоджує проблематику докторської дисертації. Вона проводить експериментальні дослідження, залучаючи до них студентів-курсників і дипломантів. Протягом 1958 року Н.В. Атуріна доповідала про результати наукових досліджень на конференції ВАСГНІЛ (Москва) і на ботанічному з'їзді в КДУ (Київ). Надіслані в 1955 році до Ростова-на-Дону матеріали її докторської дисертації отримали схвальну рецензію.

Науковий доробок доцента Н.В. Атуріної за 1950—1959 роки — це щонайменше 10 серйозних статей. Результат для дослідниці, яка працювала в тогочасних скрутних умовах, вражаючий. Здавалося, слід радіти успіху і надавати всіляку підтримку обдарованому працівникові кафедри. Та сталося непередбачуване.

Влітку 1959 року до ректорату УжДУ, який тоді очолював проф. І.І. Ленарський, надійшов анонімний лист, що паплюжив добре ім'я Наталії Володимирівни. Ознайомившись із текстом листа, Н.В. Атуріна збагнула, що його автором є сусід по квартирі, який волів отримати одну з кімнат її помешкання. Новопризначений ректор доручив кафедрі з'ясувати, в чому справа. Незважаючи на заперечення, пояснення Наталії Володимирівни, члени кафедри не знайшли нічого кращого, як відправити 58-річну жінку на пенсію із безглуздом для єдиного на кафедрі фізіології рослин науковця формулюванням — «недостатня увага до наукової роботи».

Втрата кафедрою фахівця такого калібру, яким була доцент Атуріна, — гірка прикрість, що призвела до катастрофічного кадрового дефіциту на кафедрі фізіології рослин. Через рік, після захисту докторської дисертації, добровільно покидає кафедру проф. В.Г. Ткаченко... Збіжить чимало років, поки на кафедрі з'являться педагоги-науковці, які зуміють підняти її рівень на більш-менш прийнятну висоту.

А що ж Наталія Володимирівна? Принижена й ображена зрадою колективу, вона гідно і мужньо доживала свій вік. Покинута напризволяще колегами, жінка замкнулась у своїй самотності. Єдиною її розрадою була гра на фортепіано і турбота про безпритульних домашніх тварин. Та й тут їй не таланило: стиль її життя сприймався з глузуванням обивателями, жорстокими невігласами, які не здатні бу-

ли збагнути трагедію цієї шляхетної людини — дворянки не лише за походженням, а й за сутністю.

Померла Наталія Володимирівна Атуріна у березні 1979 року на 78-му році життя, у цілковитій самоті. Ховала її маленька жменька малознайомих людей. Пошуки її могили на Доманинському цвинтарі в наші дні були марними. Тож поклонімося подумки світлій пам'яті Наталії Володимирівни. Хай із запізненням, але схилимо голови перед цією страдницькою, гордою, неупокореною жінкою, яка гідно витримала важкі випробування жорстокої долі.

М.М. Чубирко

Ужгородский национальный университет, Украина

ЧТОБЫ ПОМНИЛИ. Н.В. Атурина (1901—1979)

Освещены творческий путь и научное наследие ученого-физиолога и педагога Ужгородского государственного университета, доцента Н.В. Атуриной.

К л ю ч е в ы е с л о в а: Атурина, биолог-физиолог, Ужгородский государственный университет, история науки.

M.M. Chubirko

Uzhgorod National University, Uzhgorod, Ukraine

IN MEMORY. N.V. ATURINA (1901—1979)

Information about curriculum vitae and sciences heritages of sciences physiology and teacher of the Uzhgorod State University, docent N.V. Aturina are presented.

К e y w o r d s: Aturina, biologist-physiologist, Uzhgorod State University, history of botany.